

ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ТА АРХІВНИХ ФОНДІВ

УДК 025:85:021.4:027.021(477-25)НБУВ

*Л. В. Муха,
кандидат історичних наук,
Л. П. Затока
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського*

ЗБЕРЕЖЕННЯ УНІКАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ПІД ЧАС ЕКСПОНУВАННЯ: ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРАКТИКА

Відображено роботу фахівців Центру консервації і реставрації НБУВ з науково-прикладного обстеження фактичного фізичного стану унікальних документів, виконання комплексу необхідних стабілізаційних операцій та надання конкретних рекомендацій з метою участі у виставкових проектах загальнодержавного значення та експонування в умовах Бібліотеки. Констатовано, що вдосконалення та розвиток виставкової діяльності Бібліотеки змушує фахівців-консерваторів приділяти пильну увагу питанням забезпечення збереження документів на всіх етапах цієї роботи.

Ключові слова: Центр консервації і реставрації НБУВ, унікальні документи, експонування, виставкова діяльність.

З розвитком інформаційних технологій в сучасних умовах суттєво активізується діяльність з репрезентування найбільш цікавих та унікальних матеріалів документальної історико-культурної спадщини Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) завдяки різноманітним віртуальним експозиціям та електронним виставкам. Нарівні з цим однією з найважливіших складових роботи Бібліотеки залишається діяльність, що пов'язана з експонуванням документів на різних матеріальних носіях інформації і здійснюється в рамках традиційної виставкової роботи. Невід'ємною частиною роботи зі збереження фондів, що відповідає рекомендаціям міжнародного стандарту ГОСТ 7.050–2002 «Консервация документов. Общие требования» [1], є не лише спостереження за умовами експонування документів на виставках, а й також попереднє, до експонування, науково-прикладне їхнє обстеження інструментальними методами, уточнення умов приміщень, де будуть перебувати документи, та

фіксування фактичного фізичного стану документів після експонування. Такі дослідження необхідні для фіксування фактичного фізичного стану документів на папері чи пергамені з метою стабілізації матеріальної основи документів, які плануються до експозиції, та надання конкретних рекомендацій щодо умов та терміну експонування документів на виставках, що організовуються як власне Бібліотекою, так і виїзних поза її межами.

Зокрема, упродовж 2013 р. важливим напрямом діяльності Бібліотеки була участь у виставкових проектах загальнодержавного значення, зокрема участь у виставках: «Велике і Величне» (Київ, Мистецький Арсенал – експонування Пересопницького Євангелія); «Віхи історії: тисячоліття української печатки» (Київ, Національний музей історії України – експонування рукопису XVIII ст. «Права, по которм судитися малоросийский народ»); «Адріан Прахов та його коло!», «Духовні святині Києва» (Київ, заповідник «Софія Київська»).

Кожній з названих виставок передувала робота фахівців Центру консервації і реставрації НБУВ з науково-прикладного обстеження фактичного фізичного стану документів, виконання комплексу необхідних стабілізаційних операцій та надання конкретних рекомендацій щодо умов їхнього експонування, якщо ці умови відрізнялися від умов, рекомендованих стандартом на консервацію. Стабілізація матеріальної основи документа може включати окремі відновлювальні та зміцнювальні операції, реставрацію, фазову консервацію та ін. Зазвичай такі обстеження включають і фіксування нормативних параметрів сховища, де документ зберігається постійно, для надання відповідних рекомендацій під час його експонування. У комплексі заходів з підготовки окремих документів історико-культурної спадщини до експонування на виставці обов'язковою складовою є створення електронних страхової та читацької копій.

Так, перевірка стану фізичного збереження рукопису Пересопницького Євангелія для участі у виставці «Велике і Величне» (Київ, Мистецький Арсенал) відповідно до вимог названого стандарту передбачала: проведення візуального обстеження на наявність мікологічного, ентомологічного та механічного пошкодження, визначення вологості рукописного блоку та елементів оправи контактним способом, а також виконання структурних і хіміко-технологічних досліджень його матеріальної основи. Загалом під час цього та планових попередніх обстежень рукопису було зафіксовано, що температурно-вологісний режим у книгосховищі стабільний упродовж усього року, в основному відповідає вимогам стандарту з консервації документів. На момент обстеження документа температура повітря становила 24,0°C, відносна вологість – 55%, що відповідає вимогам названого міждержавного стандарту з консервації документів по вологості

повітря та дещо вище норми по температурі (нормативні показники – температура $18\pm 2^{\circ}\text{C}$, відносна вологість повітря для пергамену $60\pm 5\%$). Обстеження фактичного фізичного стану документа проводилося за допомогою сучасного контактного приладу: вологоміру марки Testo 606-1. За результатами обстеження було встановлено, що рукопис має задовільний санітарно-гігієнічний стан пергамену та конструктивних складових оправи, а результати вимірів вологості листів пергамену й елементів оправи дорівнювали 6%, що відповідає вимогам стандарту з консервації до вологості бібліотечних документів (6–8%). На момент обстеження зафіксовано стабільний фізичний стан рукопису і не виявлено ознак нових мікробіологічних та поверхневих забруднень. Для забезпечення подальшого збереження раритету, зокрема мінімізації негативного впливу навколишнього середовища на різнокольорові мініатюри, фахівцями відділу реставрації були замінені захисні аркуші. Були застосовані також захисні аркуші зі спеціального надтонкого нейтрального реставраційного паперу Papir Langfasen-Seiden Rolle, композиція якого складається із 100% волокон Manila, масою одного метра квадратного – 9 г, кислотністю – 7,0 од. рН. Зазначений папір довговолокнистий, тонкий, пористий, м'який, з високими міцнісними характеристиками, білого кольору. Такі властивості паперу захисних аркушів сприятимуть стабілізації багатокольорового фарбового шару мініатюр рукопису, запобігатимуть механічному пошкодженню основи аркушів та осипанню мікрочасток фарби.

Загалом мікроклімат виставкових приміщень повинен відповідати нормативним вимогам до умов зберігання документів відповідно до ГОСТ 7.50–2002 «Консервация документов. Общие требования». У разі незначних відхилень реальних параметрів від нормативних показників вони мають бути максимально наближеними до мікроклімату сховищ, де документ зазвичай зберігається. При неможливості забезпечення регульованого мікроклімату в приміщенні виставкових залів доцільно створювати локальний мікроклімат усередині виставкової вітрини за допомогою спеціальної вітрини з регульованим кліматом. В експозиційному залі неприпустимими є різкі добові коливання температури та відносної вологості повітря, адже вони не повинні перевищувати 5% [2]. Параметри світлового режиму під час експонування також регламентуються ГОСТ 7.50–2002 «Консервация документов. Общие требования»: норма освітленості на поверхні документа – не більше 75 люкс, при експонуванні на момент огляду – не більше 150 люкс; не допускається випромінювання з довжиною хвилі менше 400 нм (ультрафіолетове) і випромінювання з довжиною хвилі більш 760 нм (інфрачервоне); не дозволяється потрапляння на документ прямого сонячного світла; забороняється встановлення

освітлювальних приладів усередині вітрини. Для мінімізації впливу умов експонування на фізичний стан матеріальної основи раритетних документів, зокрема пергамену, окреслюються деякі додаткові умови експонування. Мається на увазі правильне розміщення рукопису в експозиції вітрини. Документ доцільно розмістити на спеціальній підставці та розкрити приблизно посередині, що дозволить уникнути розгортання його не більше ніж на 120° . Для унікальних експонатів термін перебування на виставці має бути обмежений.

Ще однією складовою роботи щодо забезпечення збереження документа під час експонування на виставці, насамперед довгострокової, є обов'язкове виконання експертизи виставкових приміщень та їхнього обладнання. Зазвичай, під час першого відвідування виставкового залу фахівцем ЦКР НБУВ оглядаються приміщення, вітрини, вікна, а також обладнання, що забезпечує температурно-вологісний режим і прилади, що реєструють його параметри, з'ясовуються питання безпеки. По можливості проглядаються журнали реєстрації параметрів температурно-вологісного режиму за минулі періоди, аналогічні часу проведення даної виставки. Робляться попередні виміри цих параметрів. Уточнюються можливості підтримання нормативного світлового режиму. У випадку, коли приймаюча сторона не може гарантувати дотримання нормативних умов експонування, розглядаються її пропозиції і приймається компромісне рішення. За нормативами названого стандарту з консервації документів освітлення виставкових приміщень повинно відповідати таким вимогам: природне освітлення можливе тільки при наявності світлозахисних пристроїв (світлові фільтри, жалюзі, штори тощо); при штучному освітленні обирають лампи з низьким рівнем ультрафіолетового випромінювання, наприклад, галогенові лампи, люмінесцентні лампи типу ЛБ, ЛХБ, ЛТБ, ХБЦ; світильники монтують таким чином, щоб забезпечити рівномірність освітлення приміщень та експонатів.

Прикладом, що повністю відповідає всім перерахованим вимогам, може слугувати виставка «Віхи історії: тисячоліття української печатки» (Київ, Національний музей історії України), де експонується рукопис XVIII ст. «Права, по котрым судится малороссийский народ», що знаходиться на збереженні в Інституті рукопису НБУВ. Документ експонується в спеціальній вітрині, в умовах дотримання нормативних показників температурно-вологісного та світлового режимів виставкового приміщення, які підтримуються високотехнологічним комп'ютерним обладнанням.

Перед експонуванням документів з Відділу наукової організації та обслуговування основним фондом на виставці «Адріан Прахов і його коло», що проходила в «Хлібні», пам'ятці архітектури XVIII ст. Національного

заповідника «Софія Київська» з 21 листопада 2013 до 9 березня 2014 р., було досліджено фактичний фізичний стан матеріальної основи семи одиниць зберігання. Основним висновком виконаного обстеження можна вважати те, що фактичний фізичний стан матеріальної основи документів у цілому був стабільний відповідно до композиційного складу паперу та року виготовлення. Зважаючи на наявність окремих ознак природного старіння паперу деяких примірників для оптимізації фактичного фізичного стану документів було здійснено комплекс стабілізаційних операцій: виготовлені нові оправы з паперовим чи коленкорним покриттям та здійснено очищення блоку спеціальними флейцями.

Зазвичай у приміщеннях для експонування рідкісних документів мають підтримуватися нормативні режими відповідно до вимог стандарту на консервацію документів. У разі відсутності приміщення з нормативними режимами, що повністю відповідають вимогам названого стандарту, ці умови мають забезпечуватись засобами, що допомагають підтримувати необхідні параметри мікроклімату. Маються на увазі кондиціонери, зволожувачі повітря, осушувачі повітря тощо.

Слід зауважити, що, окрім названого стандарту, в інших країнах світу для забезпечення збереження цінних та рідкісних документів керуються й іншими нормативними та розпорядчими матеріалами, основними положеннями яких можна скористатися в організації виставкової роботи бібліотеки. Наприклад, за російським стандартом ГОСТ Р 8.586 «Средства измерений характеристик искусственного и естественного излучения для обеспечения сохранности музейных экспонатов» такі документи, як рукописи, книги, газети, графічні чорно-білі та кольорові твори, відносять до III групи, найчутливішої по світлостійкості [3]. Інформація стосовно характеристики світлового середовища в зоні експозиції і на експонатах щодо освітленості на рівні 30–50 люкс та відносного вмісту випромінювання в ультрафіолетовому діапазоні – 20–30 мкВт/лм – обумовлює досить жорсткі нормативні вимоги для названих категорій не лише музейних, але й бібліотечних документів. Це пояснюється сильним руйнівним впливом світла на документи, в яких як матеріальну основу використано папір чи пергамен, а також кумулятивним характером його впливу. Адже світло є не лише небезпечним, але і найбільш швидкодіючим чинником, що викликає старіння та руйнування паперу й тексту. Відбувається це в будь-яких умовах навколишнього середовища, в тому числі і при низьких температурах, навіть в інертному газі. Однак швидкість старіння матеріалів під дією світла значно зростає при підвищенні вологості повітря та в атмосфері, що містить хімічні домішки: кислоти, озон, оксиди азоту і сірки [4]. Слід окреслити різний характер руйнування документів внаслідок

дії світла – пожовтіння чи навпаки вибілювання паперу, втрата міцності паперу та інших матеріалів, знебарвлення кольорових зображень (текстів, штампів, барвистих мініатюр). Останні дослідження природи походження фоксингів (бурих плям на папері) показали, що з'являються вони в основному внаслідок тривалої дії світла. Отже, для забезпечення виконання нормативних вимог щодо світлового режиму необхідно застосовувати спеціальні світлофільтри для джерел штучного світла, а головне – не допускати потрапляння прямих сонячних променів у зали експозицій. Часто під час експонування в залах з комбінованим освітленням виникає і така проблема, як додатковий нагрів експонатів за рахунок променевої енергії природного світла, що також є неприпустимим. Дослідниками було встановлено, що високі рівні освітленості, зокрема 1000 люкс і більше, підвищують нагрівання поверхні експоната на 3–5°C. Прискорюються процеси природного старіння експонатів, тому вікна експозиційних залів повинні мати ефективний регульований захист від сонячних променів, а в оптимальному варіанті – такі документи мають експонуватися в темряві з регульованим підсвічуванням. Мінімізувати негативний вплив дії світла на паперову чи пергаменову основу унікальних документів можна також шляхом обмеження та регулювання тривалості їхнього експонування на виставках. Загальноприйнятою є норма з експонування документів на паперовій основі, тобто гравюр, малюнків, акварелей, графічних та інших образотворчих матеріалів, тривалістю не більше 3-х місяців упродовж року. Таке обмеження щодо терміну перебування на виставці було викликано тим, що для експонатів високої чутливості, до яких відносяться документи на паперовій основі, безпечною вважається доза оптичного випромінювання на рівні 12000–53000 люкс • год / рік. Враховуючи, що вплив рівня освітленості і тривалості експонування на матеріальну основу документів приблизно однаковий, за умови перевищення освітленості пропорційно слід зменшувати тривалість експонування [5–6].

Додатково для мінімізації дози оптичного опромінення у виставкових залах користуються ще такими прийомами: вимикання штучного освітлення в період відсутності відвідувачів або зменшення його (за наявності двопозиційного включення освітлення), закриття вікон шторами після закінчення робочого дня виставки (у разі відсутності шторок на самих виставкових вітринах). Відповідальний за збереження документів у відділі, де постійно зберігаються документи, повинен фіксувати облік тривалості експонування і стежити за тим, щоб документи не піддавалися впливу освітлення вище зазначеної норми [7].

Для контролю параметрів температурно-вологісного і світлового режимів під час експонування у НБУВ фахівцями ЦКР НБУВ

застосовуються ті ж прилади, що і для контролю режимів зберігання у сховищах – портативний люксметр марки Ю-117, термогігрометр НІ 9065, а також універсальний термогігрометр ДТ-3. Визначення вологості матеріального носія й елементів оправ документів контактним способом здійснюється за необхідності за допомогою вологоміра «Testo 606».

На початку 2014 р. до 200-ліття від дня народження Т. Г. Шевченка здійснювався комплекс заходів з підготовки та розгортання широкомасштабної експозиції різноманітних за видами та форматами документів з фондів НБУВ. Важливою складовою цієї роботи було встановлення фактичного фізичного стану документів, що планувалися до експозиції, з метою їхньої стабілізації для унеможливлення погіршення структурних та фізико-хімічних властивостей їхньої матеріальної основи. Оскільки до експозиції готувалися різноманітні за видами документи з багатьох підрозділів Бібліотеки, це обумовлювало певні особливості відновлювальних та консерваційних операцій для стабілізації їхнього фактичного фізичного стану, оскільки документи були виготовлені на різних видах паперу. Серед таких особливостей – реставрація аркушів книжкових блоків та елементів оправ, стабілізація документів з ослабленою матеріальною основою по відношенню до фізико-хімічного, механічного та біологічного факторів, а також фазове зберігання в спеціально виготовлених індивідуальних засобах з відповідних нейтральних матеріалів. Так, в Інституті рукопису було обстежено 20 раритетних документів. Матеріальною основою переважної більшості обстежених рукописних документів був писальний папір – це проклеєний каландрований папір машинного виробництва, що зазвичай характеризується досить високими показниками механічної міцності та достатньою стійкістю до старіння [8]. Проте для стабілізації їхнього фактичного фізичного стану під час експонування та для покращення подальшого зберігання був виконаний певний комплекс консерваційних операцій – для стабілізації матеріальної основи та уникнення погіршення фактичного фізичного стану рукописів виготовлено папки зі спеціально підібраних нейтральних матеріалів: французького реставраційного паперу марки Canson відповідної товщини та щільності, а також сучасного палітурного матеріалу Classics – коленкору голландського виробництва, з метою мінімізації впливу оточуючого середовища під час експонування; для зміцнення матеріальної основи деяких документів виконано часткову реставрацію окремих аркушів та виготовлено паспарту оригінальної конструкції зі спеціально підібраних нейтральних паперів з метою мінімізації впливу оточуючого середовища під час експонування; для зміцнення деяких рукописів відреставровано аркуші блоків та оправ, а також виготовлено футляри зі спеціально підібраних нейтральних матеріалів.

Матеріальною основою трьох обстежених документів з відділу стародруків та рідкісних видань, відібраних для експонування, був друкарський папір. Відомо, що друкарський папір як папір машинного виробництва характеризується порівняно невисокими механічними показниками, достатньо високою білістю, середньою зольністю, а також нормованою вологістю. Для оптимізації матеріальної основи документів здійснено комплекс стабілізаційних операцій: зміцнення книжкових блоків, реставрація аркушів та корінців, виготовлення коробки з відкидною кришкою зі спеціально підібраних нейтральних матеріалів – коленкору, картону, реставраційного паперу марки Canson.

Для участі в зазначеній виставці були обстежені також п'ять документів з відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій. Матеріальною основою відібраних документів також був друкарський папір з показником кислотності в межах 5,9–6,0 одиниць рН. Отже, після обстеження документів зазначеного відділу були виконані такі зміцнювальні операції, як реставрація аркушів книжкового блоку та обкладинки, реставрація напівшкіряної оправы, а також для уникнення погіршення фізичного стану документа та мінімізації впливу оточуючого середовища було виготовлено папку оригінальної конструкції зі спеціально підібраних нейтральних матеріалів – паперу марки Canson відповідної товщини та щільності, а також палітурного матеріалу Classics. Слід зазначити, що для реставраційних операцій використані спеціально підібрані нейтральні матеріали: ледерин та мармуровий папір, виготовлений у відділі реставрації.

Зазвичай матеріальною основою документів відділу газетних фондів є газетний папір – це непоклеєний малозольний папір, що виготовляється з деревної маси. Папір характеризується порівняно невисокими показниками механічної міцності та виготовляється з масою одного метра квадратного на рівні 50 г. Такі властивості паперу газетних матеріалів обумовлюють необхідність виконання додаткових консерваційних заходів як при зберіганні цих документів, так і під час підготовки їх до експонування. Отже, після обстеження чотирьох документів зазначеного відділу були виконані такі стабілізаційні операції: подвійний аркуш газетного паперу, що характеризувався численними механічними пошкодженнями, деформований, з втраченим нижнім невеликим фрагментом у правому куточку відреставровано, відновлено втрати, всі розриви з'єднано, поверхня аркуша зміцнена та відпресована. В цілому, для тих підшивок газет, що потім експонувалися на виставці, було здійснено весь комплекс реставраційних операцій – зведення розривів, проколів, зміцнення аркушів, відновлення втрат тощо, а також замінено форзаци в підшивках.

У межах широкомасштабної виставки була створена надзвичайно оригінальна композиція на основі документів відділу образотворчих мистецтв. До експонування на виставці було підготовлено 45 плакатів із зібрання відділу – це плакати різних років минулого століття, що представлені на крейдованому (пігментованому) та афішному паперах. Папір пігментований – це папір з одно- або двобічним поверхневим покриттям, що складається переважно з пігментів та зв'язувальних речовин і використовується для виготовлення художніх репродукцій способом глибокого друку та офсетним способом. Зазвичай крейдований папір виготовляється масою одного метра квадратного від 90 до 250 г, характеризується високою гладкістю, значною кількістю невеликих пор. Відрізняється слабкою або нейтральною витяжкою покривельного шару – на рівні 6,0–7,0 од. рН. Папір афішний – це зазвичай білий чи кольоровий папір для виготовлення друкарським або офсетним способом афіш, реклам тощо. Композиція афішного паперу дещо відрізняється від інших описаних видів паперу, адже містить невідбілену целюлозу та вибілену деревинну масу. Виготовляється афішний папір масою одного метра квадратного 40 г, з машинною або односторонньою гладкістю, слабо проклеєний, з середньою механічною міцністю. Таким чином, папір з такими властивостями відразу відноситься до механічно нетривких паперів, а наявність деревинної маси в композиційному складі при невідповідному вимогам стандарту експонуванні призведе до інтенсифікації природних процесів старіння. Для мінімізації інтенсивності цих процесів та зміцнення матеріальної основи плакатів були застосовані способи поверхневого проклеювання складними композиціями та нашарування спеціального реставраційного паперу. Отже, для цих документів було здійснено весь комплекс реставраційних операцій: дереставація, зведення розривів, проколів, зміцнення аркушів, відновлення втрат, виправлення заломів, ліквідація деформації способом пресування тощо.

Матеріальною основою двох документів відділу зарубіжної україніки та п'яти документів відділу обмінно-резервних фондів Бібліотеки, що також експонувалися на Шевченківській виставці, був друкарський папір машинного виробництва початку та середини ХХ ст. Зазначені документи, незважаючи на дещо менший термін їхнього побутування, ніж документів відділів стародруків та рідкісних видань та бібліотечних зібрань та історичних колекцій, також потребували виконання певного комплексу консерваційних заходів, зокрема: реставрації палітурок, з'єднання розривів, відновлення втрат аркушів блоку, виготовлення твердих оправ з використанням сучасного палітурного матеріалу Classics, вилучення проіржавлених металевих скріпок тощо.

Таким чином, у виставкових залах Бібліотеки рукописні, книжкові, газетні та образотворчі матеріали експонувалися після виконання широкого комплексу різноманітних відновлювальних операцій.

Слід додати, що при неможливості підтримання у виставкових приміщеннях параметрів температурно-вологісного режиму, що відповідали б рекомендаціям стандарту з консервації документів, постає необхідність створення локального мікроклімату у вітринах. Для стабілізації відносної вологості повітря всередині виставкових вітрин все ширше застосовуються спеціальні речовини – силікагелі (адсорбенти). У світовій музейній практиці активно застосовується як високопродуктивний буфер вологості матеріал «Арт-сорб». Він був спеціально розроблений для підтримання нормальних кліматичних умов під час зберігання та експонування творів мистецтва. У порівнянні з традиційним силікагелем «Арт-сорб» адсорбує в п'ять разів більше і підтримує вологість повітря в необхідних межах. Він виготовляється у вигляді гранул, касет і пластин, може вкладатися у вітрини, шафи для експонатів зберігання та транспортні засоби під час перевезення експонатів. Хімічна формула речовини «Арт-сорб» складається з силікагелю (SiO_2) і хлориду літію (LiCl). Великий досвід застосування цієї речовини мають Державний музей «Ермітаж» і Державний російський музей. Ще однією розробкою в області стабілізації відносної вологості повітря у вітрині є речовина «Про-сорб», що застосовується для підтримання відносної вологості в інтервалі 40–60%, яка за своїми якостями характеризується кращою адсорбційною здатністю на більш довгий період часу. Ця хімічна сполука не містить хлоридів, складається з 97% силікагелю (SiO_2) та 3% оксиду алюмінію (Al_2O_3). Її гранули мають більший опір до стирання, менше розпорошуються, ніж інші силікагелі. Речовина «Про-сорб», подібно до «Арт-сорбу», також випускається у вигляді гранул, пластин та касет. Проте використання сорбентів для стабілізації вологості повітря у вітрині – досить трудомісткий процес, що вимагає постійної участі співробітників, тому їх в основному застосовують під час експонування особливо крихких і цінних об'єктів, що вимагають вкрай жорсткого дотримання вологісного режиму.

Більш ефективним напрямом регулювання температурно-вологісного режиму є застосування сучасних спеціальних вітрин з регульованим мікрокліматом [2]. Прикладом таких вітрин можуть слугувати вітрини фірм «Ройер» та «Дютек», що використовуються в виставкових залах відомих музеїв світу, а також у деяких національних музеях України.

Слід акцентувати на необхідності надання уваги й такому аспекту для забезпечення збереження документів, насамперед рукописних та раритетних друкованих книг, під час їх експонування, як спосіб

розміщення документів у вітрині під час тривалих виставок. У цьому разі постає необхідність періодичного перегортання сторінок цих книг, особливо ілюстрованих, для мінімізації шкідливої дії світлового опромінення.

Насамкінець слід додати, що фахівцями ЦКР НБУВ постійно удосконалюються способи стабілізаційних обробок, індивідуального чи фазового зберігання документів під час експонування та транспортування на виставки. Так, враховуючи досвід провідних консерваційних центрів світу, на сучасному реставраційному обладнанні з нейтральних витратних матеріалів розроблено оригінальні конструкції та виготовлено індивідуальні засоби захисту для зберігання та транспортування документів, зокрема – тубус великого розміру (довжиною понад 1 м) з валом для намотування широкоформатних документів. Найбільш надійними захисними пристосуваннями, які успішно використовуються в практиці Бібліотеки, наразі й для зберігання та переміщення раритетних документів, – це коробки з відкидною кришкою різних розмірів відповідно до форматів книг [9].

Удосконалення і розвиток виставкової діяльності НБУВ спонукає фахівців Бібліотеки до приділення пильної уваги питанням забезпечення збереження документів на всіх етапах цієї роботи. У зв'язку з цим доцільно й надалі вирішувати питання щодо забезпечення Бібліотеки сучасними матеріалами, речовинами і приладами, що дозволяють створювати та контролювати мікроклімат в експозиційних вітринах, у пакувальних засобах під час транспортування експонатів на виставки і за межі НБУВ. Усі перелічені заходи будуть сприяти забезпеченню збереження документів історико-культурної спадщини.

Список використаних джерел

1. ГОСТ 7.50–2002. Консервация документов. Общие требования. Введ. 01.01.03. – 9 с.
2. Шапалина О. Экспонирование документов (из опыта Российской государственной библиотеки) // Бібл. вісник. – 2009. – № 2. – С. 31–35.
3. ГОСТ Р 8.586–2001. Средства измерений характеристик искусственного и естественного излучения для обеспечения сохранности музейных экспонатов.
4. Карпинская Е. М. Общие природные ритмы – основа взаимодействия в методике естественного регулирования микроклимата. – М., 2002. – 76 с.
5. Колмакова Е. А. Свет и опасность его воздействия на экспонаты музея // Проблемы хранения и реставрации экспонатов в художественном музее : тезисы докладов научно-практического семинара, Санкт-Петербург, 4–5 декабря 2003 г. – СПб., 2003; Колмакова Е. А. Влияние окружающей среды на сохранность

экспонатов музейного хранения. Режим доступа до публ: <http://art-con.ru.u7984.argon.vps-private.net/node/890>.

6. Большакова Т. И. Современные требования к параметрам микроклимата исторических музейных зданий. Роль стандартов и правил // Материалы V международной научно-практической конференции «Проблемы сохранения, консервации, реставрации и экспертизы музейных памятников», Киев, 23–27 мая 2005 г. – К., 2005.

7. Крышкин В. И. Уровни естественного освещения в экспозиционных залах музея и проблемы сохранности произведений живописи // Проблемы хранения и реставрации экспонатов в художественном музее. Тезисы докладов научно-практического семинара, Санкт-Петербург, 26–27 апреля 2000 г. – СПб., 2000.

8. Примаков С. П. Технологія паперу і картону / С. П. Примаков, В. А. Барбаш: Навч. посіб. / Друге видання, переробл. – Київ : ЕКМО, 2008. – 425 с.

9. Фазова консервація та стабілізація документів з ослабленою матеріальною основою на паперових носіях : заключний звіт / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. – К., 2008. – 157 с. – УДК 025.7/9. – № ДР 0106U000380. – Інв. № 0209U008034.

L. Mukha, L. Zatoka

Storage of unique documents of VNLU during exhibiting: researches and practice

Results of work of specialists of the Center of preservation and restoration of V. Vernadsky National Library of Ukraine (CPR of VNLU) on scientific applied inspection of the actual physical state of unique documents, and also on performance of a complex of necessary stabilization operations for the damaged documents are reflected in the article. Concrete recommendations for participation of documents of VNLU in exhibition projects, both of nation-wide value and exhibiting in the conditions of the Library are made. Tasks of preservation specialists of the Library concerning the ensurance of documents safety at all stages of exhibition work are stated in details. There are considered such components of work on documents safety ensurance during exhibiting, especially long-term, as obligatory survey by the employee of CPR of VNLU of exhibition facilities and its equipment. It is necessary for observance of compliance of conditions of exhibiting to requirements of the interstate standard of preservation of documents. The great value is given to questions of illumination of exhibits. Considering that influence of level of illumination and duration of exhibiting on a material basis of documents are approximately identical, on condition of illumination excess it is necessary to proportionally reduce exhibiting duration. It is noted about the need to pay attention to a way of documents placement in a show-window during a long-term exhibition. In this case it is expedient to periodically leaf through pages of books especially those which are illustrated for minimization of harmful light effects. It is emphasized that experts of CPR of VNLU constantly improve ways of stabilization processings and phase storage of documents during exhibiting and transportation to exhibitions. For this purpose employees of CPR of VNLU developed original designs, individual means of

protection are made and successfully applied to storage and transportation of the Library unique documents.

Key words: Center of preservation and restoration of VNLU, unique documents, exhibiting, exhibitional activity.

Л. В. Муха, Л. П. Затока

Хранение уникальных документов НБУВ во время экспонирования: исследования и практика

В статье отражены результаты работы специалистов Центра консервации и реставрации Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского (ЦКР НБУВ) по научно-прикладному обследованию фактического физического состояния уникальных документов, а также по выполнению комплекса необходимых стабилизационных операций для поврежденных документов. Даны конкретные рекомендации для участия документов НБУВ в выставочных проектах как общегосударственного значения, так и экспонирования в условиях Библиотеки. Детально изложены задачи специалистов-консерваторов Библиотеки по вопросам обеспечения сохранности документов на всех этапах выставочной работы. Рассмотрены такие составляющие работы по обеспечению сохранности документов во время экспонирования на выставке, особенно долгосрочной, как обязательный осмотр сотрудником ЦКР НБУВ выставочных помещений и их оборудования. Это необходимо для соблюдения соответствия условий экспонирования требованиям межгосударственного стандарта на консервацию документов. Большое внимание уделено вопросам освещенности экспонатов. Учитывая, что влияние уровня освещенности и длительности экспонирования на материальную основу документов примерно одинаковы, то при условии превышения освещенности следует пропорционально уменьшать продолжительность экспонирования. Отмечена необходимость уделять внимание способу размещения документов в витрине во время долгосрочной выставки. В этом случае целесообразно периодически перелистывать страницы книг, особенно иллюстрированных, для минимизации вредного светового воздействия. Подчеркнуто, что специалисты ЦКР НБУВ постоянно совершенствуют способы стабилизационных обработок и фазового хранения документов во время экспонирования и транспортировки на выставки. Для этого сотрудниками ЦКР НБУВ разработаны оригинальные конструкции, изготовлены и успешно применены индивидуальные средства защиты для хранения и транспортировки уникальных документов Библиотеки.

Ключевые слова: Центр консервации и реставрации НБУВ, уникальные документы, экспонирование, выставочная деятельность.